

Stephen Cave

NESMRTEĽNOSŤ

Ako túžba po večnom živote
poháňa civilizáciu

premedia

NESMRTELNOST

Ako túžba po večnom živote poháňa civilizáciu

STEPHEN CAVE

Z angličtiny preložil
Igor Otčenáš

Stephen Cave
NESMRTELNOSŤ

Immortality

Prvé vydanie

Vyšlo vo vydavateľstve Premedia, Bratislava 2014, ako 76. publikácia
www.premedia.sk

Grafická úprava textu Izabela Koska

Jazyková redakcia Martin Grbjar, zodpovedný redaktor Ján Gregor

Obálka Igor Slovák

Tlač: Arimes

Preklad © Igor Otčenáš, 2014

Copyright © 2012 by Stephen Cave

All rights reserved

ISBN 978-80-8159-150-1

Obsah

Predslov	7
<i>1. kapitola</i>	
Krásna žena prichádza: štyri cesty k nesmrteľnosti	9
I. časť: Zostať nažive	
<i>2. kapitola</i>	
Magické bariéry: civilizácia a elixír života	39
<i>3. kapitola</i>	
Vitamínová kúra: veda verzus Smrtka	63
II. časť: Vzkriesenie	
<i>4. kapitola</i>	
Svätý Pavol a kanibali: vzostup vzkriesenia	93
<i>5. kapitola</i>	
Frankenstein sa vracia: moderní reanimátori	119
III. časť: Duša	
<i>6. kapitola</i>	
Úsmev Beatrice: čo sa deje v raji	145
<i>7. kapitola</i>	
Stratená duša: reinkarnácia a vedecké dôkazy	173
IV. časť: Posolstvo	
<i>8. kapitola</i>	
Hľa, Bože, pozri na toto dielo: nehynúca sláva	203
<i>9. kapitola</i>	
Semeno nesmrteľnosti: gény, Gaia a veci medzitým	229
Záver	
<i>10. kapitola</i>	
Ten, ktorý nazrel do hĺbín: múdrosť a smrteľnosť	251
Podakovanie	286
Poznámky a námety na čítanie	287

Pre Friederike

Predslov

Toto je kniha o živote, smrti a civilizácii.

Mojím cieľom je ukázať, ako sme rovnako ako všetky živé tvory hnaní túžbou po živote bez konca. Ale aj to, ako sme na rozdiel od všetkých ostatných živých tvorov dokázali popritom vybudovať úžasné civilizácie, vytvoriť ohromujúce umelecké diela, založiť bohaté náboženské tradície a ako sme zaznamenali intelektuálne úspechy vo vede. Ako sme to všetko dosiahli v snahe vzoprieť sa smrti.

Ďalším cieľom tejto knihy je zistiť, či niečo z toho funguje.

Táto kniha nie je chronologickým výpočtom pokusov ľudstva dosiahnuť nesmrteľnosť. To by si vyžadovalo oveľa viac knižných zväzkov, ak nie celoživotnú prácu. Ide mi skôr o kategorizáciu. To znamená, že sa budem usilovať o zoradenie týchto pokusov do istého počtu kategórií, ktoré nazývam štyrmi cestami k nesmrteľnosti. Civilizácia človeku sľubuje, že jedna z týchto ciest vedie až na vrchol, teda k večnému životu. Budem skúmať, aké sú naše šance žiť večne a čo to znamená vo vzťahu k tomu, ako by sme mali žiť dnes.

„História je filozofiou, učenou na príkladoch,“ napísal Thukydides. Som síce vyštudovaný filozof, ale budem využívať mnoho príkladov z dejín, rovnako ako poznatky z mnohých iných odborov od antropológie po zoológiu, no najväčšmi zo všetkého to, čo je medzi tým. Na univerzitách by to vari vzorovo podelili do jednotlivých vyučovacích predmetov a na jednotlivé fakulty, ale život je o inom. Pri týchto výletoch do iných oblastí som sa snažil riadiť všeobecnou zhodou názorov, no nevyhýbal som sa ani vlastným argumentom, keď som to považoval za potrebné.

Som si vedomý svojej neskromnosti, keď sa odvažujem predostierať radikálne názory, týkajúce sa takej grandióznej témy.

NESMRTELNOSTĚ

Odborníkov bude dráždiť moje zjednodušovanie zložitých debát, z ktorých pár odznelo už v dávnom dávnoweku. Ale mojím zámerom od počiatku bolo, že kniha má byť krátka a stručná. Napriek tomu dúfam, že niektorých čitateľov povzbudím, aby pokračovali ďalej cestou poznania, na ktorej som sa ja sám zastavil iba tak nakrátko.

Krásna žena prichádza Štyri cesty k nesmrteľnosti

Usilovali sa ju zničiť. Kladivami búšili do jej súmerného nosa, lámali jej dlhú a ladnú šiju. Všetky sochy a busty Veľkej kráľovnej po celom kráľovstve sa válali v prachu. Jej meno bolo vysekávané z pomníkov, čo len spomenúť ju bolo zakázané. Už nikdy nemali zhliadnúť toto stelesnenie vznešeného ženstva ľudskej oči, už nikdy nemalo byť vyslovené jej meno.

Bol to trest, ktorý mal trvať večne. Žiaden kult sa nemal starať o jej hrob, udržiavať jej dušu nažive kadidlom a darmi. Mala byť zbavená dôstojnosti, aby nemohla vládnuť na druhom svete. Jej krátka dynastia bola zlikvidovaná. Nový faraón ju systematicky vymazával z histórie. Nešlo mu len o to, aby vyčistil Egypt od jej myšlienok a vplyvu, ale vedome sa snažil odsúdiť ju do chladného, nekonečného zabudnutia. Teda aspoň si to myslel.

O tritisícdeväťdesiat rokov neskôr egyptologický atašé Nemeckej ríše Ludwig Borchardt uháňal prašnou planinou, zbrázdenu akoby kiahňami. Pri vstupe do jednej z výkopových jám ho už netrpezlivo očakával jeho mladý asistent. Popísal mu, ako našli pozostatky akéhosi vypáleného domu, zrejme kedysi honosného, na ktorom zlodeji a čas vykonali svoje dielo. Vtedy miestny kopáč narazil pod tisícročnými nánosmi zeminy a sutiny na stenu, do ktorej bol zrejme v chvate vstavaný kus tehlového múru. Starodávne tehly pod údermi jeho sekáča povolili a na druhej strane sa objavila čierna diera.

Borchardt vliezol do jamy a nedočkavo zamieril prachom

a tieňmi k tajomnej komnate. Podišiel k diere vysekanej robotníkom a opatrne prekročil rozváľané tehly. Potom vsunul do diery pochodeň a nakukol do malej miestnosti. A zmeravel. Ako duchovia naňho hľadeli rady kamenných hláv, línie mihotavých tvári, každá iná, všetky dokonale vytvarované aj s vráskami a jazvami života – jedna sa podráždene mračila, druhá šibalsky usmievala. Vyzeralo to, akoby sa títo starovekí ľudia zhromaždili, aby priniesli správu z druhého sveta. A vtedy si ju Borchardt všimol: ležala na zemi, napoly skrytá pod závalom sutiny. Borchardt ju začal odhrabávať holými rukami. Potom zodvihol pochodeň vysoko dohora a stal sa po troch tisícročiach prvým človekom, ktorý uvidel v plnej nádhere kráľovnú Nefertiti.

Keď sa v tú noc 6. decembra 1912 vrátil do svojej kancelárie, zapísal si do denníka, že to, čo videl, bolo „absolútne úžasné, niet na to slov, to treba vidieť.“ A potom začal premýšľať, ako by dostal Veľkú kráľovnú ku svojmu cisárovi.

Štyri cesty

Všetky živé bytosti sa usilujú dosiahnuť budúcnosť, no iba ľudia sa snažia byť veční. Táto snaha – táto vôľa byť nesmrteľným – je základom ľudského vývoja, je žriedlom viery, múzou filozofie, architektom našich miest a tvorivým impulzom umelcov. Je to vlastnosť našej prirodzenosti a jej výsledkom je to, čo poznáme ako civilizáciu.

Napriek úžasnému rozsahu a sofistikovanej spracovanej sa posadnutosť starovekých Egypťanov večným životom nijako neodlišuje od toho, ako ho vnímali iné spoločnosti, staroveké či moderné, východné či západné. Sen o akomsi živote bez konca je univerzálnou súčasťou ľudskej skúsenosti, spoločnou pre všetky kultúry naprieč časom a miestom, ktorá nás dodnes poháňa za novými úspechmi, prekonávajúcimi aj samotné pyramídy.

V tejto knihe mi ide o tri veci: po prvé – ukázať, že pod očiividnou rôznorodosťou príbehov o tom, ako dosiahnuť nesmrteľnosť, sa nachádzajú iba štyri základné formy, ktoré budem nazývať štyrmi naratívami o nesmrteľnosti. Všetky pokusy

dosiahnuť večný život, ku ktorým došlo – a ku ktorým ešte bude dochádzať – sa vzťahujú na jeden z týchto naratívov. Či v Egypte alebo v Číne, v New Yorku či v Dillí, dnešní ľudia sledujú iba tieto naratívy vo viere, že sa vyhnú smrti. Tak to bolo aj vždy predtým. Charakterizujme ich ako štyri cesty, vedúce k mýtiskej Hore nesmrteľnosti.

Tieto naratívy vyjadrujú fundamentálne prvky ľudskej podstaty. Rôzne kultúry v rôznych dobách prejavili ohromnú vynaliezavosť pri spracovaní týchto základných rámcov; sú trvalým zdrojom inšpirácie, inovácie a kreativity. Sú to cesty, cez ktoré prúdi naše najprostejšie nutkanie – jednoducho žiť. Popritom však tieto cesty viedli k našim najprenikavejším intelektuálnym, náboženským a umeleckým výsledkom. Druhým cieľom tejto knihy je ukázať, ako naše úsilie prekliesniť si tieto cesty a pripraviť sa na výstup na Horu nesmrteľnosti vyústilo k vytvoreniu civilizácie – inštitúcií, rituálov a postojov, ktoré sformovali ľudskú existenciu takú, aká je.

No hoci je cieľom týchto štyroch ciest vrchol nekonečného života, inou otázkou je, či tam vôbec vedú. Vrchol totiž zostáva skrytý v mrakoch: tí, ktorí vystúpia až hore, sa totiž nikdy nevrátia, aby nám povedali, ako to je. Dnes sme pri mapovaní tohto terénu a vyhodnocovaní toho, či cesty vedú do cieľa, v oveľa lepšej pozícii, než bol ktorýkoľvek z našich predchodcov. Moderná veda čoraz hlbšie preniká do podstaty života i k samým hraniciam vesmíru. Dokážeme sa pri hľadaní duše pozerať do mozgu, vyvíjame nové technológie, s ktorými bojujeme proti starnutiu. Preto je tretím cieľom tejto knihy načrtnúť pohľad na tieto nové poznatky a preskúmať, ktorý z týchto štyroch naratívov by mohol byť skutočnou alternatívou, čo nás privedie k večnému životu.

Hoci tieto štyri cesty objasňujú mnohé záhady ľudského správania sa, súčasne sú intuitívne a priamočiare. V prvom prípade ide väčšinou priamo o naše inštinkty: ako všetky životné systémy, aj my sa usilujeme vyhnúť smrti. Sen o tom, že sa to dá navždy – fyzicky, na tomto svete – je samotnou podstatou naratívov

o nesmrteľnosti. Preto nazvem túto prvú cestu jednoducho Zostať nažive. Tvárou v tvár elementárnemu faktu smrti a zániku to znie nekompromisne, ba až absurdne. Ale je to nesmierne prenikavé: takmer vo všetkých kultúrach sa vyskytujú legendy a ságy, hrdinovia zlatých vekov, prípadne roľníci v odlahlých končinách, ktorí objavili tajomstvo vzdoru proti starnutiu a smrti.

Tento naratív nie je nič iného, než pokračovanie nášho úsilia zostať mladí a zdraví, žiť o niečo dlhšie, o rok, dva či desať navyše. Tieto aspekty civilizácie, súvisiace s našimi telesnými potrebami – zásobovanie potravou a mestské múry – sú prvými krokmi na tejto ceste. Hneď potom nasleduje medicína a hygiena. No väčšina civilizácií sľubuje oveľa viac, než len relatívne bezpečnú púť k starobe. Živia nádej na elixír, ktorý raz a navždy porazí choroby a duševnú degradáciu. Táto viera preniká celými náboženstvami, ako je taoizmus, či ako sú ezoterické kultúry, napríklad ten o Svätom grále. Nikdy však nebola taká rozšírená, ako je dnes. Už samotná myšlienka vedeckého pokroku je vlastne predurčená k tomu, aby predlžovala život do nekonečna. Pomerne mnoho rešpektovaných vedcov a technológov naozaj verí, že ustavičné predlžovanie ľudského veku je nezvratné.

No stavať všetko na naratív Zostať nažive je riskantnou stratégiou, čo potvrdzujú nevelmi presvedčivé údaje. V tomto zmysle ponúka druhá cesta náhradný plán: tvrdí, že aj keď si nás smrť nájde, dostaneme ešte druhú možnosť zahryznúť sa do jablka života. Toto je naratív o vzkriesení, viera v to, že aj keď musíme fyzicky zomrieť, napriek tomu znovu fyzicky vstaneme z mŕtvych v telách, aké poznáme za svojho života.

Aj keď v tomto prípade nejde o taký jednoduchý naratív, akým je Zostať nažive, nádej na vzkriesenie má tiež svoje korene v prírode: sami predsa pozorujeme náš prirodzený svet, ako v zime hynie, aby sa v nasledujúcom roku vrátil s novou silou. Miliardy ľudí na celom svete oslavujú tento triumf života nad smrťou na oslavách jari, ako sú veľkonočné sviatky s ich explicitným prepojením so sľubom ľudského vzkriesenia. Mnoho vyznávačov troch veľkých monoteistických náboženstiev judaizmu, kres-

ťanstva a islamu si to neuvedomuje, ale ústrednou doktrínou všetkých je viera v doslovné, fyzické vzkriesenie. Práve táto viera bola kľúčom k tomu, prečo sa tieto náboženstvá stretli v raných dobách s takou odozvou.

Pritom tieto staroveké tradície, verzie vzkriesenia si získavajú popularitu aj medzi tými, ktorí veria skôr v technológiu než v božstvá. Jedným z nových smerov na tejto ceste je kryonizmus, teda viera v to, že ak sa ľudia dajú po smrti zamraziť, jedného dňa ich opravia a oni potom znovu ožijú. S rapídnyim rozvojom technológie sa objavujú čoraz sofistikovanejšie verzie, ako napríklad to, že samých seba preprogramujeme do počítačov a potom sa znovu naprogramujeme do nových tiel či do podôb digitálnych avatarov.

Niektorí však nie sú naklonení tomu, aby sa v budúcom živote vrátili do svojich starých tiel, ba ani len v digitálnej forme; materiálny svet sa im totiž zdá priveľmi nespoľahlivý, aby zaručil večnosť. Preto snívajú o tom, že budú žiť v podobe akejsi spirituálnej entity, alebo inak povedané Duše. A to je tretia cesta. Väčšina dnešných ľudí na planéte verí, že nejakú dušu má. To sa týka dvoch tretín Angličanov a ešte viac je ich v Spojených štátoch. Tento naratív sa stal dominantou kresťanskej viery, je stredobodom hinduizmu, budhizmu a mnohých iných náboženstiev.

Na rozdiel od vyznávačov naratívu o vzkriesení veriaci v naratív o Duši sa vo väčšine vzdali nejakej pozemskej formy a veria, že budúcnosť pozostáva z akejsi duchovnejšej látky. Aj keď v tomto prípade už nie je taká spojitosť s prírodou, aj táto viera povstáva z intuície: ľudia už dlhú dobu prežívajú vo svojich snoch a v mystických skúsenostiach, ako opúšťajú svoje telo. Pre mnohých sa duša či myseľ dajú oddeliť od telesnej schránky, v ktorej prebývajú. A preto je možné prežiť aj bez nej.

Aj keď idea duše prekvitá na východe i na západe, existuje mnoho tých, ktorí ju spochybňujú. Ide najmä o materiálne založených ľudí. Ale aj oni hľadajú niekde útechu. Tou je zrejme najrozšírenejší naratív zo všetkých – Posolstvo. V tomto prípade sa nevyžaduje prežitie fyzického tela, ani nemateriálnej duše.

Namiesto toho sa zameriava na nepriamejšie cesty projekcie samých seba do budúcnosti.

Prepojenosť osudu a nesmrteľnosti bola rozšírená v starovekom svete. Mnoho ľudí sa dalo viesť príkladom gréckeho hrdinu Achilla na bojisku pri Tróji, ktorý si vybral večnú slávu pred dlhým životom. Gréci verili, že kultúra disponuje stálosťou a odolnosťou, ktoré chýbajú biológii: večný život náleží teda hrdinovi, ktorý by dokázal vo sfére kultúry nasadiť seba samého. Dnes sa zdá, že človek prahne po tom, stať sa celebritou, tak ako Achilles prahol po sláve. Súboj o kultúrny priestor planie plnou silou ako vždy.

Niektorí z nás zanechávajú na tomto svete oveľa hmatateľnejšie posolstvo, než vlastnú reputáciu: svoje deti. Naše gény označujeme za nesmrteľné, pretože sa ich línia dá vystopovať milióny rokov dozadu až k samým počiatkom života. A ak budeme mať šťastie, budeme takto pokračovať aj do vzdialenej budúcnosti. Prípadne, ako tvrdia niektorí, našim posolstvom je byť súčasťou života na Zemi – byť časťou Gaie, superorganizmu, ktorý tu zostane dávno potom, čo my ako jedinci odídeme. Ba priam byť súčasťou nekonečného kozmu ako takého.

Všetky tieto naratívy sa vyskytujú v mnohých rôznych formách od starovekých mýtov až po politické manifesty. Aspoň jeden je vždy prítomný v každej kultúre a tvorí míľniky či orientačné body na ceste života. Niektoré civilizácie sledovali celé tisícročia jednu jediná cestu. Iné prechádzali z jednej na druhú. No ani jedna z nich sa nezaobišla bez niektorej z tých štyroch: v každej sú naratívy o nesmrteľnosti. A všetky spadajú pod tieto štyri.

Všetky štyri cesty sú tak ako vždy prítomné aj v súčasnom rozvinutom svete, aj keď nie sú poprepletané v jednom príbehu. Skôr akoby súťažili na trhovisku rôznych ideí. Niektorí z nás nakupujú s rozmyslom, iní sa dajú strhnúť najnovším trendom. No väčšina z nás kupuje to, čo si predtým kúpili naši rodičia. Či si to uvedomujeme alebo nie, väčšina z nás namáhavo stúpa na tú istú horu.

Súmrak boha Atona

V tejto knihe si ukážeme mnoho príkladov toho, ako fungujú spomínané naratívy v praxi. Niet však lepšieho miesta, kde začať, ako sú brehy rieky Níl, kde úsilie o nesmrteľnosť dosiahlo bezkonkurenčne najvyššiu mieru sofistikovanej a spoločenskej vznešenosti. Civilizácia starovekého Egypta prežila skoro nedotknutá takmer tritisíc rokov. Napriek tomu, že jeho územie často okupovali – najprv Peržania, potom armády Alexandra Veľkého a po nich Rím, keď kráľovná Kleopatra spáchala svoju slávnu samovraždu –, Egypt nikdy nestratil svoj ohromný kultúrny a náboženský vplyv. V porovnaní s Grékmi a Rimanmi Egypt predstavoval starovekú múdrosť; prevládal názor, že Egypt našiel istú pravdu, o ktorú museli iné kultúry ťažko zápašiť.

Egyptský panteón sa definitívne zrútil až vtedy, keď jeho rímski okupanti v roku 380 n.l. konvertovali en masse k novému mohutného systému nesmrteľnosti: kresťanstvu (aby ho o pár storočí neskôr nahradil v Egypte jeho blízky príbuzný islam). To, vďaka čomu egyptský svetonázor pretrvával a disponoval takou príťažlivosťou, bol jeho bohatý a uspokojujúci naratív. Jedným z dôvodov, prečo mal tento naratív taký ohromný vplyv, bol fakt, že v ňom boli všetky štyri základné formy poprepletané v rámci životaschopnej mytológie. Ako sme už povedali, všetky štyri naratívy sú prítomné aj dnes – no ako alternatívy, nie ako integrovaný príbeh. V iných kultúrach sú tiež prítomné všetky naratívy, ale iba v jednej, nanajvýš v dvoch formách. Staroveký Egypt je unikátny tým, že splieta všetky štyri naratívy do jedného úžasného pradena. Ide o spektakulárny príklad ľudskej náboženskej imaginácie a vybalancovania rizík na ceste k večnosti.

Z tohto dôvodu bol faraón, ktorý sa rozhodol zničiť Nefertiti – bývalý generál Haremheb – ako stvorený na takúto prácu: staroveký Egyptan, ktorý zrejme dúfal, že môže využiť každú z týchto štyroch ciest, aby žil donekonečna. Po prvé – aj keď sú Egyptania známi najmä starostlivosťou o zachovanie mŕtveho tela, rovnako inklinovali k najzákladnejšej ceste, teda k naratívu

Zostať nažive. Disponovali vysoko rozvinutým systémom kombinácie medicíny a šamanstva, s pomocou ktorého vzdorovali starnutiu a chorobám. Bylinky, kúzla a amulety mali za úlohu udržať prijímateľa a majiteľa nažive čo najdlhšie, najlepšie navždy – množstvo zachovaných papyrusov sa venuje predlžovaniu života a zvráteniu starnutia. Napriek toľkej pestrosti prístupov k tomu, ako byť čo najlepšie mŕtvym, je naratív Zostať nažive aj v starom Egypte jednoznačne Plánom A.

Keďže bolo zrejmé, že tieto taktiky sú jasne limitované, Egypťania vkladali svoje nádeje aj do naratívu o vzkriesení. Múmie sú zrejme najsilnejším symbolom myšlienky, že naše fyzické pozostatky môžu byť pripravené znovu sa raz nadýchnuť. Egypťania dokázali zachovávať telesné pozostatky enormne dlho, pretože verili, že raz zázrakom ožijú. Venoval sa tomu celý priemysel, zverený kňazom, ktorí dokázali telo zbaviť tekutín, odňať a oddelene zachovať mäkké orgány, aplikovať kysličník sodný, voľne sa vyskytujúci v prírode a odčerpať okolitú vlhkosť. Potom vypchali telesnú schránku textilom či pilinami a obalili ho stovkami metrov ľanového plátna, niekedy zlepeného živicom či smolou pre vodotesnosť (slovo „múmia“ je odvodené od perzského slova „mum“, ktoré označuje živicu).

Podmienky na mumifikáciu mali ďaleko od sterilnosti – v ľanovom obale sa našli larvy, rôzne chrobáky, ba aj myši. Ani kňazom sa nedalo celkom veriť: grécky historik Herodotos píše, že v prípade tiel mladých žien sa čakalo, kým sa trochu nerozložia, aby odradili roztopašných balzamovačov pred zneužitím svojich privilégii. Celý proces trval sedemdesiat dní a vyvrcholil slávnosťou „Otvorenia úst“, teda ceremóniou, vďaka ktorej sa mal zosnulý znovu reanimovať (aj keď priestor na samotnú akciu bol, prirodzene, vymedzený na onom svete). Pyramídy – ktoré boli vybudované počas relatívne krátkeho obdobia v počiatkoch egyptskej histórie, keďže sa ukázalo, že sú priveľmi atraktívne pre vykrádačov hrobov – boli konštruované v prepojení s tým, v čo Egypťania verili, že je druhým svetom, aby ich obyvateľom pomohli pri prvých krokoch v novej fáze života.

No Egypťania nevkladali svoju vieru len v samotné telo: disponovali aj svojou verziou tretieho naratívu – o Duši. Ako mnoho ľudí v staroveku, aj oni verili v mnohorakosť duše, z ktorých najdôležitejšou bola ka, čiže životná sila. Človeku ju vdýchli bohovia v prvotnom okamihu narodenia a jej zmyslom bolo umožniť človeku mať dieťa. Bolo to čosi ako sexuálna potencia, respektíve to, čo bluesoví speváci nazývajú „mojo“. Verilo sa, že po smrti Ka žije ďalej v múmii a vyžaduje si ustavičný prísun živín. V tomto zmysle bolo kľúčovým, aby priatelia a príbuzní zosnulého prinášali k hrobu potravu, aby sa ňou Ka mohla nakrímiť. Samozrejme, konzumovala iba duchovnú výživu z prinášaných darov, nie fyzickú potravu, ktorá ako pravidlo zostávala kňazom.

Videli sme, že najvyšší trest, vyneseny nad Nefertiti, bol pokus vymazať ju z histórie, čo Rimania nazývali *damnatio memoriae*. Dôvodom bolo, že Egypťania prijímali ako kľúč k prežitiu aj štvrtú cestu – Posolstvo. Verili, že meno človeka a jeho povest' sú jeho fundamentálnou súčasťou; v tomto zmysle museli byť pre človeka, ak mal naplno žiť v budúcom svete, zachované. Preto venovali veľkú pozornosť tomu, aby meno zosnulých zostalo nažive: zaznamenávali ho podobne ako súčasní autori moderných grafiti, kdekoľvek sa to dalo, od múrov na náhrobkoch po keramiky a hrebene. Najdôležitejším bolo, aby si ich priatelia a rodina ďalej pamätali a aby vzývali ich mená pri nosení potravy pre ka. Verilo sa, že ak bude meno človeka vyslovené a ak budú pomníky na jeho pamiatku stáť, znamená to, že aspoň nejaká časť z dotyčného stále žije.

Ak všetky tieto komponenty zapadli do seba, potom Egypťanov očakával slávny a večný druhý život. No ak boli všetky zničené, opustené a zabudnuté, potom bol zosnulý odsúdený k úplnému, konečnému zániku, čiže k „druhej smrti“, ktorej sa všetci Egypťania báli. To bol trest, ktorý Haremheb vyniesol nad Nefertiti a jej manželom faraónom Achnatonom. A ich zločin? Pokus prisvojiť si egyptský systém nesmrteľnosti pre seba.

Keď archeológ Ludwig Borchardt našiel Nefertiti pod púštnym pieskom, bolo to v podobe pestrofarebnej busty Veľkej kráľovnej v jej najväčšom rozkvetu. Mala štíhlu dlhú šiju s filigránskym náhrdelníkom, vypracovaný do najmenších detailov. Mala plné pery, veľké, zvodné oči jej žiarili. Tvár bola orámovaná jedinečnou modrou korunou, ktorá bola v súlade s jej lícami a čeľusťou. Vyžarovala z nej autorita a prostota; pôsobila rázne a nevyspytateľne. Bol to obraz moci a krásy, pôsobivý dnes rovnako, ako musel byť pôsobivý pred tritisíc rokmi.

Stalo sa to v roku 1340 pred Kristom. Nefertiti sa tešila z postavenia a vplyvu, ktorý nemal v dlhej histórii Egypta obdobu. Nefertiti, ktorej meno znamená „krásna žena, ktorá prichádza“ nebola iba faraónovou Veľkou kráľovnou, jeho najbližšou dôverníčkou a matkou jeho šiestich dcér. Ona mu bola rovnocenná, bojovala proti jeho nepriateľom, viedla kónský záprah a modlila sa po jeho boku.

Faraón Achnaton bol naopak čudesnou figúrou, mal pavúcie končatiny a brucho ako sud; ani zďaleka to nebol egyptský ideál širokoplecieho bojovníka. Ako hlava štátu a cirkvi – tieto dve entity boli neoddeliteľné – mal kľúčovú úlohu v naratíve o nesmrteľnosti: jeho úlohou bolo viesť rituály a ceremónie, vyvažujúce rovnováhu kozmu a tým zabezpečovať svojmu ľudu bezpečný prechod z tohto sveta na druhý. No on a jeho smelá a krásna žena mali iné predstavy.

Najprv začali zanedbávať iných bohov. Namiesto toho budovali rozsiahle chrámy zasvätené dávnnemu obskúrnemu božstvu Aton, spájanému so slnečným kotúčom. Po piatich rokoch na tróne úplne zanechali staré spôsoby a opustili historické sídlo Téby. Namiesto toho založili nové hlavné mesto, ktoré nazvali Achetatón, čiže „horizont Aton“. Toto žiarivé mesto bolo vybudované na prašnej planine za pár rokov a bolo plné vyobrazení Achnatona a Nefertiti, kúpajúcich sa v jase slnka, ich boha, ktorého lúče sa dotýkali symbolu v tvare kríža zvaného ankh, symbolizujúceho večný život. Pod tým bolo v hieroglyfoch vytesané „nech žijú naveky“. Ale ani to nestačilo. Keď dobudovali svoj nový palác,

oznámili, že stará viera je mŕtva – niet iného boha, než je Aton a oni sú jeho prorokmi. Bol to zrod prvého monoteistického náboženstva v histórii s panovníkom a panovníčkou ako jedinými vyslancami boha na Zemi.

To otriaslo Egyptom do samých základov. Všetci Egypťania boli dovtedy vychovávaní vo viere v mnohých bohov, ktorí ovládali každý prvok života na Níle. Keď boli chorí, vzývali bohyňu Isis a bohovi s hlavou sokola Hórusovi ďakovali za to, že chráni pevné hranice egyptskej ríše; modlili sa k bohovi múmií Ozirisovi, aby zaistili svojim milovaným bezpečný prechod do nového posmrtného života. Pre starobylý Egypt a jeho konzervatívnu spoločnosť to bola oveľa dramatickejšia revolúcia, než bola reformácia pre kresťanstvo – bolo to podobné tomu, ako by sa dnešný pápež prehlásil za inkarnáciu boha Hórusa a vymenil Vatikán za pyramídy. Táto blasfémia musela pospolitý egyptský ľud naplniť nielen hrôzou z trestu bohov, ale súčasne ho vystrašiť, že zatvorením chrámov a zákazom starobylých obradov bude zabránené ich ceste na onen svet.

No taký silný naratív, akým bol naratív o starých bohoch, spočívajúci tak hlboko v inštitucionálnom živote egyptskej civilizácie a zvykoch jej obyvateľstva, nebolo ľahké zmeniť. Po štrnástich rokoch vlády Achnatona s Nefertiti sa krok za krokom začalo žijúce stelesnenie boha Atona vytrácať. Najprv zomreli na mor tri z ich dcér. Potom sa pomerne náhle vytratila zo záznamov samotná Nefertiti. A o dva roky nato jednoducho zmizol aj Achnaton. Neznamenal to ešte celkom koniec ich dynastie: jedna z ich zvyšných dcér sa vydala za svojho nevlastného brata, deväťročného Tutanchamóna, Achnatonovho syna s pobočnou ženou. Obe deti mohli vládnuť, no stará garda – teda kňazi a generáli – postupne likvidovali všetko, čo ich rodičia vykonali: hlavné mesto sa znovu presťahovalo do Téb, chrámy boli opäť otvorené, boh Aton odstavený na druhú koľaj. Keď mladý faraón zomrel, nakrátko po ňom nastúpil jeho poradca. No potom sa k moci predral hlavný veliteľ egyptského vojska Haremheb, ktorý sa